

УДК 94(477.85):39(=161.2)«1914/1918»

Олександр ДОБРЖАНСЬКИЙ
(Чернівці)

**ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПОВСЯКДЕННОГО
ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ БУКОВИНИ
В УМОВАХ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ**

Проаналізовано ставлення місцевого населення Буковини до російських окупаційних військ та адміністрації, як важливий елемент повсякденного життя. Доведено, що всі твердження про якість особливе м'яке поводження російських військ на окупованих територіях не витримує критики.

На численних фактах показано, що місцеве населення сприйняло окупаційні війська вороже, страждало від безчинств російських військ, постійно перебувало в страху і очікуванні репресій. Російська адміністрація не йшла ні в яке порівняння з австрійською, відзначаючись некомпетентністю, корумпованістю, низькими моральними якостями.

Ключові слова: Перша світова війна, Буковина, повсякденне життя, російська окупація, грабежі, репресії.

Під повсякденним життям в історичній науці розуміють цілий комплекс прагнень, оцінок, переживань, професійних занять, побутових турбот, сімейних відносин, які супроводжують людей повсякчас впродовж їхнього життя. Повсякденне життя залежить від багатьох чинників об'єктивного та суб'єктивного характеру.

В умовах Першої світової війни повсякденне життя буковинців зазнало значних змін. Виникло чимало нових моральних переживань, економічних та побутових проблем. Одним з нових явищ повсякденності стала поява російських окупаційних військ і певний комплекс особистісних відчуттів населення, пов'язаних з оцінкою поводження окупантів (солдатів, офіцерів, представників адміністрації), ставленням до їхніх дій, формуванням відносин з ними. В даному повідомленні зроблена спроба проаналізувати саме цей аспект повсякденного життя українців Буковини в період трьох російських окупацій краю.

Актуалізація даної проблеми пов'язана ще й з тим, що в сучасній російській історіографії досить односторонньо і викривлено подають взаємини між місцевим населенням західноукраїнських земель і російськими окупаційними військами в умовах Першої світової війни. Зокрема, традиційним стало твердження, що нібито русинське населення Галичини і Буковини в масі своїй зустріло прихід російської армії позитивно, що нібито російські війська поводитись на окупованій території ледве не ідеально. Наприклад, науковий співробітник Інституту слов'язознавства М.Е.Клопова писала в

2011 р. щодо подій того часу: «Близькість мови, віри, а, зазвичай, відмінності між православним і греко-католицьким обрядами, ні русинами, ні російськими солдатами до уваги не бралися. (Тут мова йде про Галичину. На Буковині ж взагалі переважна більшість русинів були православними. – О.Д.), стали основою для виникнення взаємної симпатії і відчуття етнічної спорідненості. Цьому сприяла і досить м'яка по відношенню до населення політика, що проводиться російською військовою і цивільною адміністрацією на окупованих територіях. В її основі лежала концепція, що складалася до початку війни, згідно з якою одним з головних, якщо не найголовніших завдань Росії у війні, було завершення історичної місії збирання російських земель. Галичина, Буковина, Угорська Русь сприймалися в рамках цієї концепції не як окуповані провінції Австро-Угорщини, а як споконвічно російські землі. Відповідно, східнослов'янське населення Австро-Угорщини розглядалося в рамках цієї концепції як частина єдиного російського народу, а не як населення ворожої держави»¹.

Такі твердження, як правило, аргументуються російськими джерелами, а також заявами москвофілів. Оцінки українофілів, або політично незаангажованих свідків російськими ученими до уваги не беруться. Слід також зауважити, що найбільш цінними джерелами, для висвітлення повсякденного життя населення є спогади місцевих жителів, а вони, як правило, російськими істориками використовуються недостатньо.

Основний масив мемуарів українських авторів щодо подій Першої світової війни на Буковині опубліковано в збірнику «Бажаємо до України». Крім того, важливе значення мають спогади представників інших етнічних груп Буковини, а також документи того часу, в яких міститься інформація про поводження російських військ на окупованих територіях.

Про можливість війни з Росією на Буковині, як і в усій Австро-Угорщині, час від часу зауважували ще з другої половини XIX ст. Особливо активно про такий розвиток подій почали писати після 1908 р., коли австрійцями були окуповані Боснія і Герцеговина. Погіршення відносин між двома імперіями спричинило розгортання небаченої пропагандистської кампанії в Росії з вимогами: «Надати допомогу російському народу в Австро-Угорщині», «Звільнити «подьяремную Русь» від німецького панування», «Повернути в лоно Росії «исконно русские земли Червонной Руси» і т.д. Російська пропаганда вважала всіх русинів Австро-Угорщини росіянами, які нібито страждають під австрійською владою, потребують захисту з боку Росії і мріють про приєднання до неї. (Як

бачимо, за сто років у ставленні Російської держави до українців змінилося небагато. Тоді, на початку ХХ ст., вони просто не визнавали існування українців і прагнули «захищати» русинів (в їхньому розумінні росіян) Галичини, Буковини та Закарпаття. На початку ж ХХІ ст. українці, як окремих народ, частково визнаються, зате тепер Росія прагне захищати, в тому числі й за допомогою військової агресії, так зване «русскоязычне населення» на території України та інших держав).

Складовою частиною пропагандистської кампанії імперії Романових була підтримка своїх агентів у Австро-Угорщині – москвофілів. Їм виділялися значні кошти через різні фонди і громадські організації, їх запрошували до Петербурга і Москви, де вони розповідали, як непосильно страждають під владою австрійців і як мріють про часи, коли Буковина, Галичина і Закарпаття увільнуться до складу Російської держави.

На відміну від москвофілів, українські національні партії після 1908 р. твердо заявили, що у можливій майбутній війні підтримають Австро-Угорщину, будуть добиватися утворення окремого українського коронного краю в складі Габсбургської імперії, а Наддніпрянська Україна в результаті поразки Росії має стати незалежною Українською державою.

Австрійська влада завжди з підозрою ставилась до москвофілів. Але після 1908 р. значно активізувалась у боротьбі з ними. З 1909 р. адміністрація Буковини і Галичини щоквартально надсилала повідомлення про стан москвофільства і москвофільської пропаганди. Почались переслідування москвофілів за антидержавну діяльність. Це ще більше викликало шквал російської пропаганди.

Таким чином, конфлікт навколо західноукраїнських земель та місцевого русинського населення між Росією та Австро-Угорщиною став складовою частиною загального глобального конфлікту, який привів до початку Першої світової війни.

Оцінюючи настрої буковинців на початку війни, слід зазначити, що вони були типові для всього населення імперії. Домінувала впевненість, що ворога буде розгромлено, і Австро-Угорщина разом із своїми союзниками переможе.

Однак ситуація мінялася дуже швидко, а разом з нею і настрої. Буковина відразу стала прифронтовою зоною. Бої тут розпочалися майже з перших днів світової війни і відразу ж викликали паніку в прикордонних селах та непереборну цікавість решти жителів. Відомий громадський діяч, священник К.Балицький згадував: «Яке те прикре вражінє робило, як селяни з своїм усім добром втікали. Жінки, діти, корови, коні, вівці, фіри з міхами, скринями, річами. Усе те з'їхало до міста. На полях повно худоби, по школах людей розмістили. Який страшний бій кипів, як все летіло дивитися здалека, як то виглядає. Усе місто майже злягло на узгір'я черновецькі і приглядалося»².

Ще важче місцевим населенням сприймалася поява перших поранених. «Страшне, пригноблююче вражінє робило привезенне ранених Руською улицею. Се страшна небувальщина. Стільки ранених, кров, каліцтва, муки ранених, все те викликає величезне співчуття. Хто чим міг ратував. Виношувано чай, воду з соком, цигара, горівку, ріжні наливки та закуски і обдаровували без розбору». – писав той же мемуарист³.

Наступ російських військ жителі Чернівців сприймали як особисту трагедію і катастрофу. Найперше постало питання: залишатися на місці чи втікати від ворога вглиб Австро-Угорщини. Для багатьох ця проблема була дуже непростою і над нею вони думали не один день. Українські громадські діячі в переважній своїй більшості покидали рідний край, розуміючи, що репресії російської влади найперше торкнуться їх. Один з лідерів українського руху на Буковині О.Попович згадував: «...я сиджу 28 серпня 1914 року як щодня, в моїм бюро в Чернівцях. Входить товариш, що служив тоді при санітетах, на балачку. Балакаємо, розуміє ся про війну. Нараз питає мене: «Чому не виїжджаєте з Черновець?» «Або що, чи тут небезпечно?» – питаю. «Не знаю», – каже, – «але те певне, що панове будуть перші, яких заберуть москалі в неволю, коли дістануть ся до Черновець»...Ми розпрощали ся, а я, міркуючи з тону його бесіди, що щось недобре, замовив два фіякри, спакував ся й поїхав із жінкою та з найменшими дітьми до К(ам'яної), де згадав ждати, що далі буде. За тиждень був я вже на Угорщині»⁴.

Як показали подальші події, такі страхи були небезпідставними. За намовою чернівецьких москвофілів, які прийшли разом з російськими військами, 16 вересня 1914 р. були заарештовані і відправлені на північ Сибіру відомі буковинські діячі депутат австрійського парламенту та буковинського сейму М.Спинул, бургомістр С.Вайсельбергер, державний прокурор д-р Лазарус, адвокат д-р Менчель, надвірний радник Дузінкевич. Вони пробули у неволі 14 місяців. Завдяки зусиллям міжнародних організацій тільки в листопаді 1915 р. їм вдалося через Петербург, Фінляндію, Швецію та Німеччину повернутися до Відня.

Особливо значний потік біженців був перед початком другої окупації. Президент краю Меран повідомляв міністерство внутрішніх справ Австрії: «27 листопада наші війська знову залишили Чернівці. Населення втікає з внутрішньої частини міста де проживало загалом 50-60 тис. жителів, залишилося близько 10 тис.»⁵

Крім інтелігенції та службовців знімалися з насиджених місць і селяни, налякані страшними розповідями про безчинства російські військ. Переважна більшість з них втікала недалеко, до родичів чи знайомих у південно-західні, гірські райони Буковини. Через деякий час вони поверталися назад, турбуючись про своє майно та господарство, яке

за відсутності господарів ставало ласим шматком для пограбувань.

Ті, хто не змогли або не захотіли втекти, з острахом очікували приходу російських військ. Ще до приходу ворога поширювалося чимало різноманітних чуток, частина з яких справдилася.

На Буковині, на відміну від Галичини та Закарпаття, в жодному з населених пунктів росіян не вітали квітами, і не виносили хліб-сіль. Причиною було те, що український національний рух уже добре розвинувся в краї і переважна більшість місцевого населення не бажала перебувати під владою російського імператора. Крім того, місцеві москвофіли в переважній своїй більшості були розгромлені ще до початку Першої світової війни. Зокрема, в 1910 р. було закрито більшість москвофільських товариств за порушення статутних норм. Напередодні війни були заарештовані лідери місцевих москвофілів брати Геровські. Щоправда, їм вдалося втекти в Росію, але сам факт арешту налякав їхніх прихильників. Тому палких прибічників імперії Романових на момент вступу російських військ на Буковину було мало, вони не користувалися авторитетом і боялися проявляти активність. Переважна більшість населення очікувала російських солдат ворожо, небезпідставно очікуючи всляких бід від окупантів. Таким чином, пропагандистські заяви росіян про те, що русини Буковини очікують на російських визволителів явно не підтверджувалися уже з перших днів війни.

Найперше буковинців вразив зовнішній вигляд російських солдат. Сучасник так описав ворожі війська, що вступили до Чернівців: «Почув ся відразу чужий, сирий, дикий елемент. Черкеси на малих, швидких, некерованих конях у страшних кучмах, довгих чорних шінелях наче приросли до коний. Вираз лица дикий, непривітний, лиш де-неде було якесь культурне лице, що під тою величезною волохатою кучмою тратило всю свою лагідність, культурність... Поводять ся дуже сьміло, зухвало, очима сверкають на усі боки. Піхота тяжка. Умудуроване однаке, брудно зеленковате, чоботи, на голові широка шляпа, гвер несут на рамени як коромисло з довжезним штиком. Много з бородами є, а усі мають тяжкий хід. Хлопи рослі, плечисті, здорові. Лиця типові, московські. Чути їх теж козою. Козаки, як і черкеси зручні, а всі зухвалі. Так видно навчені вже поводити ся»⁶.

Відомий педагогічний діяч Буковини І.Бажанський вперше побачив російських солдат у Вашківцях і так описав їх вигляд: «Цей днини т.[о] є 25 листопада рано вже виділи ми перших салдатів, що йшли дорогою попри школу. Позапутувані в гуглі (башлики. – О.Д.) та коци (ковдри. – О.Д.), виглядали на ескімосів, а довжелезні карабіни несли як друки на плечах»⁷.

Російське командування видавало накази, які зобов'язували російських солдат гуманно ставитися до мирних жителів окупованих районів Га-

личини, Буковини та Закарпаття. Саме цими наказами й оперують російські історики, прагнучи зобразити російську окупацію доброзичливою і м'якою. Але насправді російські солдати мало зважали на такі накази та й місцеві жителі ніколи не вбачали в них визволителів.

Для багатьох буковинців російські війська сприймалися не просто як ворожі, але й як представники іншої цивілізації. Жителі європейських Чернівців асоціювали російські війська з навалою азійської орди, що знищує все на своєму шляху. Вони сприймали прихід російських військ не тільки як військову поразку і крах ілюзій про скору перемогу, але й як цивілізаційний виклик, як крах того розміреного європейського життя, до якого звикли у передвоєнні десятиліття.

Безперечно, особливого страху наганяли грабежі та неадекватне поведження російських солдатів. Декан греко-католицької церкви у Чернівцях К. Костецький записав у своїй «Хроніці»: «Козаки і солдати регулярних військ рабували не тільки склепи, але по ночах нападали на дома приватних людей і жадали «водки» і «денгі». Єсли хто уневинял ся, що немає ні водки, ні денгів, то тогди они самі перешукували хати і комори, стрихи і пивниці, і що їм подобало ся, забирали з собою»⁸.

І.Бажанський зазначав: «Тепер настала для Вашківців страшна година. Що не знищили гарматні московські кулі, то знищили і зрабували самі москалі. Наче яка повінь ввалили вони до міста, рабуючи та розбиваючи все по хатах та знущаючи над жінками і дівчатами. Найбільше потерпіли жиди від москалів, а особливо від козаків»⁹.

Деякі дії російських військ сприймалися просто як варварство. В тій же «Хроніці» К.Костецького зазначалося: «Опановали будинки цісарских урядів, і всюди наносили знищенє. В двірци желізничнім перемінили почекальні на стайні для своїх коней, а всі меблі ломили, рубали і уживали на паливо до печей. В першій гімназії (коло Ринку) знищили цілу цінну бібліотеку, бо книжки подерли на шмати, а кабінети фізикальний і природничий знищили цілковито, бо поломили і потовкли реторти, а шкляні машини фізикальні і інструмента позабирали з собою»¹⁰.

В Чернівецькому університеті російські солдати повипивали спирт з посудин з препаративними жабками, зміями тощо, чим зіпсували масу унаочнень»¹¹.

До речі, в мемуарах зазначається, що навіть самі росіяни визнавали, що рівень культури місцевого населення вищий ніж в Росії. І.Бажанський, зокрема, записав у щоденнику: «Обшукавши все вступили солдати знов до хати і, між иньчим, сказав з між них, щось, як наш капраль, що в нас нарід культурніший, як в Росії. «У вас культура просвіщонная» – каже. Як вмів, та і сказав, але воно значить немало»¹².

Місцеве населення вирізняло російських офіцерів, відзначаючи, що вони були культурніші,

вміли поводитися, були менш агресивними. Але незабаром стало відомо, що офіцери також займалися грабежами, щоправда дещо в інший спосіб. «...входили до склепів і вибирали товари, які їм сподобалися, а місто грошей давали їм реквізиційні посвідчення, котрі мала нібито команда військова виплатити, але ніхто і шеляга за в такий спосіб за забрані товари не заплатив»¹³.

Така поведінка російських військ тримала населення в страхові та напрузі. В кожній домівці постійно очікували пограбувань або якихось безчинств з боку окупантів. «Відтепер жилось нам, як то кажуть, як воробцеві в стрісі, все в тривозі і страху. Майже щодня, навіть і вночі все алярм! То не жите було, а мука»¹⁴.

Щоправда, варто зауважити, що російська влада, особливо під час першої окупації краю, намагалася загравати з біднішими верствами населення сільської місцевості і навіть прагнула революціонізувати їх, націлюючи на пограбування заможних господарств. Як зазначалося у звіті Кіцманського повітового управління: «При першій окупації росіяни запевняли, що вони прийшли, щоб звільнити своїх братів по вірі від австрійського ярма і не тільки їх не зачіпали, але навіть обдаровували їх пограбованим майном і у багатьох випадках дозволяли сільському населенню грабувати сусідні маєтки»¹⁵. І це викликало певні симпатії у частини населення.

Але вже під час другої окупації все змінилося. Те ж Кіцманське повітове управління зазначало: «Друга окупація росіян подіяла на населення як холодний душ. Росіяни вже не робили ніякої різниці між національностями і віросповіданнями, між моїм і твоїм, і сільське населення постраждало не тільки матеріально, але й морально та фізично. Гвалтування жінок і дівчат, пограбування, підпали і мордування людей були щоденним явищем»¹⁶. Це відразу ж вплинуло на настрої населення. «Можна сказати, що 90% нових в повіті русофілів стали добрими австрійськими громадянами», – вказувалося в тому ж звіті¹⁷.

Під час третьої окупації Буковини російськими військами населення краю дещо спокійніше ставилося до окупантів, бо й російські війська також поводитися тепер більш дисципліновано. Але й у цей час періодично пробивалося справжнє дике нутро російських солдатів, яке не могли перемінити ніякі накази. Так, відступаючи з Чернівців у бік Новоселиці на початку серпня 1917 р. російські солдати повибивали всі без винятку вікна по вулиці Руській. З цього приводу К.Костецький записав у Хроніці: «...по цілій довгій улиці від Ринку зачавши ані одно вікно не лишило ся неушкоджене. В обох домах парохіальних, т.є. в дому пароха і в домі сотрудників вибили они всі 10 фронтних вікон. Таку погану пам'ятку залишили по собі утікаючі москалі!»¹⁸

Від самого початку окупації місцеве населення відзначало багатонаціональний склад російських

військ. Неоднозначне ставлення викликали військові підрозділи, укомплектовані вихідцями із Середньої Азії, Кавказу, а також донські козаки. В деяких спогадах зафіксовано мирне поведіння національних підрозділів, в інших відзначається їхня жорстокість і лютість, особливо, коли виникали якісь конфліктні ситуації. Наприклад, К.Костецький записав у своїй «Хроніці»: «Межи різними військами, які тут з Росії надходили, прийшло в перших днях лютого около 500 туркменів. Були то монголи в великих баранячих кучмах на голові і в жупанах з матерії на синім дні червоні пасочки. Они розмовляли межи собою по-турецьки, оказували симпатію для жидів, а для християн не були ворожо успособлені. Платили все готівкою і не допускали ніде розбоїв»¹⁹. В той же час громадський та культурний діяч Буковини В.Руснак згадував таке: «На 11 травня вже десь біля 11 години перед обідом налетіла на наше село згря татарської кінноти, перед якою останні частини австрійського ар'єргарду ледеве встигли скритися на правому березі Пруту... Розлючені безперестанним артилерійським вогнем, яким їх засипали австрійці, татари кинулися по домах грабити та гвалтувати жінок, б'ючи при тім немилосердно і брутально прикладом рушниці всіх, що пробували ставити їм опір...А в нас дома порубали шаблею футляр із скрипкою, який ми не могли нашвидко руч відчинити, гадаючи, що в тій футлярі зберігаються богзна які цінності. А дальше порубали батьків залізнодорожний кітель, кажучи, що це австрійський офіцерський кітель»²⁰.

Певне зацікавлення у буковинців викликало те, що частина російських солдатів розмовляє доброю українською мовою. І. Бажанський зазначав: «Це «Наддніпровський полк», є багато салдатів Подільської губернії, говорять по-українськи, і люди, заяк здасть ся не злі, і вони всі нарікають на війну. Многі бажають читати твори Шевченка»²¹. Разом з тим, викликало здивування, що деякі російські солдати й офіцери називали себе українцями, а розмовляли виключно російською мовою. «Москалі начували в школі... Майже всі були з Екатиринославської губернії і казали, що вони українці. Також і підофіцери, що ночували в канцелярії – (було їх щось 12 і всі народні учителі) – казали, що українці, однак говорили всі мовою російською і по них не пізнати було, що вони українці»²².

Чимале незадоволення викликала й російська окупаційна адміністрація. Сучасники згадували, що в переважній більшості, управляти краєм прийшли некомпетентні люди, які не розумілися в особливостях крайових реалій і головною своєю метою вбачали швидке збагачення. Часто це були люди з недостатньою освітою. Граф Г.О.Бобринський писав про підбір кадрів у Галичині: «При зайнятті території Галичини у 1914 р. туди було направлено близько 30 осіб на посади начальників повітів і майже 60 осіб на посади їх помічни-

ків... На жаль, вищезначений склад як за своїм освітнім цензом, так і моральними якостями далеко не міг відповідати тим завданням, які на нього покладалися і особливо в областях, тільки-но зайнятих нашими військами, де вимагалось високо тримати прапор і престиж російської влади. Невідповідність цього складу особливо відчувалася місцевим населенням, яке привикло бачити на чолі староств [повітів] при австрійській владі чесних людей з вищою освітою і відмінно вихованих».²³ Повною мірою це стосувалося і Буковини.

На Буковині просте населення також було обурене діяльністю москвофілів, які повернулися разом з російськими військами. Особливу ненависть викликав Олексій Геровський, який одержав посаду старшого чиновника для особливих доручень при канцелярії чернівецького губернатора. За його прямими доносами постраждало чимало ні в чому неповинних людей.

Покращення наступило тільки після Лютневої революції в Росії, коли адміністрацію очолив Д. Дорошенко. Він мав певний конфлікт з О. Геровським, усунув його з губернської адміністрації, намагався залучати до управління краєм українців.

Підводячи підсумки, зауважимо таке. В роки Першої світової війни важливим елементом повсякденного життя буковинців стали взаємини (прямі чи опосередковані) з російськими окупаційними військами. Буковинські русини, як і представники інших народів краю, зустріли російські війська ворожо. Найгірші сподівання справдилися. Російські війська поводитись на захопленій території агресивно як типові окупанти. Ні про яке м'яке ставлення до місцевого населення не може бути й мови. Найбільше страждали від російських військ ті, хто безпосередньо з ними стикався. Але чутки про поведження окупантів поширювалися по всьому краю, тримаючи населення в постійній напрузі, очікуванні репресій. Переважній більшості жителів Буковини не було куди діватися. Тому вони змушені були терпляче зносити присутність російських військ.

Буковинці були вражені низьким рівнем цивілізованості та культури значної частини російських солдатів, їх варварською поведінкою, жорстоким насиллям над місцевими жителями, безглузким нищенням матеріальних та культурних цінностей.

Повне неприйняття місцевого населення викликала російська адміністрація. Намагання проводити політику тотальної русифікації, переслідування освіченої частини населення викликало обурення і недовіру. Місцеве населення також було вражене корумпованістю російської влади та низьким освітнім рівнем значної частини російських чиновників.

В результаті контактування з російськими військами та адміністрацією буковинці побачили справжнє обличчя російського царизму. Якщо в когось були ілюзії щодо імперії Романових, то тепер вони повністю розвіялися. А разом з цим стали

очевидними справжні наміри москвофілів. Фактично після Першої світової війни москвофільство на Буковині вже не змогло відродитися і перестало існувати як суспільно-політична течія.

¹ Клопова М.Э. Восточнославянское население Галиции в годы Первой мировой войны // Славянский мир в эпоху войн и конфликтов XX века. – Спб: Алетей, 2011. – С.105-106.

² Балицький К. Черновецька хроніка 1914 року // Добржанський О., Старик В. Бажаємо до України! – Одеса: Маяк, 2008. – С. 558.

³ Там само.

⁴ Попович О. Воєнні спомини // Добржанський О., Старик В. Бажаємо до України!.. – С. 456.

⁵ Буковина в роки Першої світової війни 1914-1918 рр. Документи / Упорядкування, передмова, коментарі, переклад з німецької та російської мов В.М.Ботушанського. – Чернівці: Технодрук, 2014. – С. 70.

⁶ Балицький К. Черновецька хроніка 1914 року // Добржанський О., Старик В. Бажаємо до України!... – С. 570.

⁷ Бажанський І. Війна. Щоденник-хроніка (1914-1921) // Добржанський О., Старик В. Бажаємо до України!.. – С. 138.

⁸ Костецький К. Хроніка парохії греко-католицької в Чернівцях від її заснування аж до біжучого (1914-1918) // Добржанський О., Старик В. Бажаємо до України!.. – С. 67.

⁹ Бажанський І. Війна. Щоденник-хроніка (1914-1921) // Добржанський О., Старик В. Бажаємо до України!.. – С. 137-138.

¹⁰ Костецький К. Хроніка парохії греко-католицької в Чернівцях від її заснування аж до біжучого (1914-1918) // Добржанський О., Старик В. Бажаємо до України!.. – С. 67.

¹¹ Заполовський В. Чернівецька «Франціско Йозефіна» (роки війни 1914-1918) // Міні-космос Буковини: Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 130-річчю Чернівецького університету. – Чернівці: Зелена Буковина, 2006. – С. 73.

¹² Бажанський І. Війна. Щоденник-хроніка (1914-1921) // Добржанський О., Старик В. Бажаємо до України!.. – С. 137.

¹³ Костецький К. Хроніка парохії греко-католицької в Чернівцях від її заснування аж до біжучого (1914-1918) // Добржанський О., Старик В. Бажаємо до України!.. – С. 67.

¹⁴ Бажанський І. Війна. Щоденник-хроніка (1914-1921) // Добржанський О., Старик В. Бажаємо до України!.. – С. 137.

¹⁵ Буковина в роки Першої світової війни 1914-1918 рр. Документи. – С. 164.

¹⁶ Там само. – С. 160.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Костецький К. Хроніка парохії греко-католицької в Чернівцях від її заснування аж до біжучого (1914-1918) // Добржанський О., Старик В. Бажаємо до України!.. – С. 125.

¹⁹ Там само. – С. 87.

²⁰ Руснак В. Спомини // Добржанський О., Старик В. Бажаємо до України!.. – С. 250.

²¹ Бажанський І. Війна. Щоденник-хроніка (1914-1921). – С.157.

²² Там само. – 141.

²³ Буковина в роки Першої світової війни 1914-1918 рр. Документи... – С. 188.

Александр ДОБРЖАНСКИЙ
(Черновицы)

**НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ПОВСЕДНЕВНОЙ
ЖИЗНИ УКРАИНЦЕВ БУКОВИНЫ
В УСЛОВИЯХ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ**

Проанализировано отношение местного населения Буковины к русским оккупационным войскам и администрации как важный элемент повседневной жизни. Доказано, что все утверждения о каком-то особом, мягком поведении российских войск на оккупированных территориях не выдерживает критики.

На многочисленных фактах показано, что местное население восприняло оккупационные войска враждебно, страдало от бесчинств российских войск, постоянно находилось в страхе и ожидании репрессий. Русская администрация не шла ни в какое сравнение с австрийской, отличаясь некомпетентностью, коррумпированностью, низкими моральными качествами.

Ключевые слова: Первая мировая война, Буковина, повседневная жизнь, русская оккупация, грабежи, репрессии.

Oleksandr DOBRZHANSKYI
(Chernivtsi)

**SOME ASPECTS OF THE BUKOVYNIAN
UKRAINIANS' EVERYDAY LIFE DURING
WORLD WAR I**

The article analyses the attitude of the local people in Bukovyna towards Russian occupation troops and administration as an important element of their everyday life. The author has proved that all allegations of some special soft treatment by the Russian troops on the occupied territories are not tenable.

Numerous facts demonstrated that the local population perceived the Russian army with hostility and suffered from excesses of the military and lived in constant fear waiting for repressions. The Russian administration could be hardly compared with the Austrian one and showed their incompetence, corruption and low moral character.

Keywords: World War I, Bukovina, everyday life, Russian occupation, looting, repression.

УДК: 94.(477.85) «1914»

Андрій НАУМЕНКО
(Київ)

**БОЙОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ВІЙСЬК
8-ї РОСІЙСЬКОЇ АРМІЇ У БИТВІ
НА р. ГНИЛА ЛИПА**

У статті розглядаються бойові дії військ 8-ї російської армії під час Першої світової війни у битві на річці Гнила Липа. Висвітлюються дії армійських корпусів та інших окремих військових частин, що

входили до її складу, їх внесок у загальні результати битви, наводяться окремі приклади дій бійців і командирів.

Ключові слова: Перша світова війна, російська армія, австро-угорська армія, Галицька битва, Гнила Липа, 8-а армія, генерал Брусилов, армійський корпус, дивізія.

Важливу роль у Галицькій битві 1914 р. відіграла 8-а російська армія генерала від кавалерії О.О. Брусилова. Її війська зробили вагомий внесок у розгром австро-угорської збройної сили у Галичині. Однією з перших успішних бойових акцій 8-ї армії була битва на р. Гнила Липа, що відбулася 16 (29) – 18 (31) серпня 1914 р.

Цим подіям приділяється значна увага у більшості наукових праць, які вийшли з-під пера вітчизняних дослідників, що вивчали військові події на Східному фронті під час Першої світової війни. Це, зокрема, роботи, підготовлені членами спеціальної комісії, яка у радянській Росії і узагальнювала досвід війни 1914 – 1918 рр. з метою впровадження його у подальшу підготовку командирів Червоної армії. Тут в першу чергу слід назвати роботи А. Зайончковського, О. Белого, О. Коленковського¹. Важливе значення має також перша частина «Стратегического очерка войны 1914 – 1918 гг.», де йдеться і про події Галицької битви, підготовлена Я. Циховичем². В цих та інших роботах поглиблено розглянуто бойову діяльність російських армій Південно-Західного фронту, вивчено умови збройної боротьби, визначено основні особливості застосування різних родів військ, з'ясовано характерні недоліки у їх організації та діях. Пропонований науковий доробок має важливе значення для вивчення як історії Першої світової війни в цілому, так і окремих її подій. Робота цієї комісії стала фактично одним з перших етапів історичного опрацювання Першої світової війни, зокрема і на Східному фронті. В ході роботи нею вивчено також і досвід бойової діяльності військ у Галицькій битві.

У пізніші часи дослідження подій цієї війни продовжувалося. Тут варто згадати передусім спеціальну працю І. Ростунова, а також роботу колективу авторів, присвячену історії Першої світової війни, що побачила світ у 1975 р. У цих працях чільне місце приділено висвітленню всіх кампаній війни. Автори використали значний обсяг архівних документів, мемуарів та інших джерел³. Проте попри значну увагу, приділену процесові планування війни, розвиткові стратегії, кампаніям, операціям та іншим важливим питанням, тут не розглядається внесок окремих військових частин і з'єднань у результат бойових дій, не висвітлюються героїчні подвиги солдатів, офіцерів і генералів. При цьому слід зазначити, що в цілому дана проблематика до сьогодні залишається малодослідженою сторінкою історії війни 1914 – 1918 рр.